

Η ΔΙΑΣΠΑΣΙΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

Δύο μορφές οίκονομικοῦ βίου, δύο κατηγορίες οίκονομικῶν νόμων

Τὸ νέο σοβιετικὸ ἐγχειρίδιο Πολιτικῆς Οἰκονομίας

ὑπὸ Σ. ΒΟΡΕΙΟΥ

Οἱ οἰκονομικὲς ἐπιστῆμεις δὲν μποροῦν νὰ προσκομίσουν πειραματικὰς (experimentales) ἀποδείξεις τῶν θεωρημάτων τους.

«Κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τῶν οἰκονομικῶν μορφῶν», λέγει ὁ Μάρξ, «δὲν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ οὔτε μικροσκόπιο, οὔτε χημικὲς ἀντιδράσεις. Καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο, τὰ ἀντικαθιστᾷ ἡ δύναμις ἀφαιρέσεως».

Ἡ δύναμις ὅμως αὕτῃ ἀφαιρέσεως μπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν πειραματικὴν κατὰδειξι τῶν ιδιοτήτων τοῦ ἀντικειμένου, ὅταν οἱ αἰσθήσεις ἔχουν ἤδη μεταφέρει στὸ πεδίο τῆς σκέψεως τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ μετὰ τὶς διάφορες ἀπεικονίσεις του καὶ ὅταν ὁ κοινωνικὸς ἄνθρωπος φθάσῃ διὰ μέσου μιᾶς πολύμορφης πρακτικῆς δράσεως, νὰ λάβῃ γνώσιν καὶ νὰ πιστοποιήσῃ τὶς διάφορες ιδιότητες καὶ τὶς διάφορες σχέσεις ἐξαρτήσεώς του πρὸς τὸ σύνολον τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Τὴν ἀξίαν π.χ. τῶν ἐμπορευμάτων δὲν μποροῦμε νὰ τὴν πιστοποιήσουμε μήτε μετὰ τὴν ἀφή, μήτε μετὰ τὴν ὄρασιν. Εἶναι μιὰ κοινωνικὴ σχέση. Ὡστόσο ὅμως ξέρουμε ὅτι ὑπὸ συνθήκας ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς, ὑπάρχει ἀξία, πού ἐμφανίζεται κατὰ τὴν διαδικασία τῆς παραγωγῆς καὶ πιστοποιεῖται κατὰ τὴν ἀνταλλακτικὴν διαδικασία. Τὸ ξέρουμε δὲ αὐτὸ ἐπειδὴ κατανοοῦμε τὴν γύρω μας πραγματικότητα μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν, μετὰ τὴν ἀφαιρετικὴν σκέψιν. «Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο δὲν μποροῦμε νὰ ἰδοῦμε ἢ νὰ ἀκούσουμε τί εἶναι ἡ πολιτικὴ μαγνητικὴ ιδιότης. Ἡ τί εἶναι τὸ ἡλεκτρικὸν ρεῦμα καὶ πολλὰ ἄλλα φαινόμενα τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου. Ὅμως τὰ φαινόμενα αὐτὰ τὰ γνωρίζουμε κατὰ τὴν πορείαν τῆς πρακτικῆς δράσεως μετὰ τὴν βοήθειαν τῆς σκέψεως». Αὐτὸ δὲ εἶναι καὶ ἡ ἀφαίρεσις : Τὸ πέραν τῶν αἰσθήσεων. Χωρὶς νὰ ἐξυποννοεῖται ὅτι ὑπάρχει καὶ λειτουργεῖ, χωρὶς αἰσθήσεις καὶ δίχως γνώσιν. Χωρὶς δηλαδὴ νὰ σημαίνει ὅτι ἡ ἀφαίρεσις, εἶναι κατὰ τὸ ἐξω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ὅπως οἱ αἰσθήσεις καὶ τὸ νοητικὸ μᾶς τὴν μεταφέρουν καὶ μᾶς τὴν καθιστοῦν κατανοητὴν.

Γιὰ τὴν Πολιτικὴν Οἰκονομίαν, αὐτὸ θὰ εἰπεῖ ὅτι ἡ θεωρία τῆς ἀξίας ἢ ἄλλες κατηγορίες φαινομένων ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὴν λειτουργικὴν τῆς οἰκονομίας τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τὴν ἐκφράζει ἓνα δεδομένο ἱστορικόν, κοινωνικὸ σχῆμα, εἶναι φαινόμενα ὑπαρκτὰ καὶ μόνον ὡς τέτοια δέχονται ἀφαιρετικὴ ἐπεξεργασία. Αὐτονόητο ὅτι ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία δὲν ἐξετάζει τὰ φαινόμενα αὐτὰ μεμονωμένα τὰ μὲν ἀπὸ τὰ δέ, ἀλλὰ κατὰ συνάρτησι καὶ κατ' ἐξάρτησι, κατὰ τὴν γένεσι, τὴν ἀνάπτυξι καὶ τὴν φθορὰ τους, κατὰ συνέπειαν δὲ ἐν τῇ ἐξελίσσει τους. Ἡ ἀφαιρετικὴ σκέψις ἔχει ἐδῶ τὴν ιδιότητα νὰ γενικεύει τὶς ἐξωτερικὰς ἀπεικονίσεις, νὰ ἐρευνᾷ, νὰ ἀνευρίσκει καὶ νὰ καταδεικνύει γενικοὺς καὶ μερικωτέρους νόμους, ποὺ διέπουν τὰ φαινόμενα.

Ὅταν π. χ. λέμε ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης διετύπωσε τὸ θεώρημα περὶ ἀνταλλακτικῆς ἀξίας μὲ τὸ «ἐκάστου γὰρ κτήματος διττὴ ἡ χρῆσις ἐστὶ...οἶον ὑποδήματος ἢ τε ὑπόδησις καὶ ἢ μεταβλητικὴ» καὶ ὅτι συνέλαβε τὴν μορφήν χρήματος τῶν ἐμπορευμάτων χιλιάδες χρόνια πρὶν ἀπὸ τοὺς κλασσικοὺς μὲ τὸ ἕτερον θεώρημά τους, κατὰ τὸ ὅποιο «κλίνει πέντε ἀντὶ οἰκίας», δὲν διαφέρει ἀπὸ τὸ «κλίνει πέντε ἀντί...ὅσου αἱ πέντε κλίνει» οὔτε ἀπλῶς νὰ ὑποθέσουμε μᾶς εἶναι δυνατόν ὅτι συνέλαβε καὶ διετύπωσε τὶς ἔννοιες αὐτὲς ἔξω καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς ἐμπορευματικῆς κυκλοφορίας ποὺ προσελάμβανε ὁλοένα καὶ μεγαλύτερες διαστάσεις κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἀντίθετα, τόσο τὴν σύλληψιν, ὅσο καὶ τὶς ἀτέλειες ποὺ παρουσιάζονται κατὰ τὴν περαιτέρω ἀνάλυσιν, τὶς ἐξηγοῦμε κατὰ συνάρτησιν τῶν ἐπιδράσεων τῶν συνθηκῶν οἰκονομίας τοῦ καιροῦ του.

Τὸ νέο ἐγχειρίδιον Πολιτικῆς Οἰκονομίας (Κρατικὲς Ἐκδόσεις—Μόσχᾳ 1954—σελ. 360) λέγει ἐπ' αὐτοῦ τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά :

»Ὁ Ἀριστοτέλης ἔδωκε στὴν ἐπιστήμην τῆς οἰκονομίας τὸ ὄνομα «οἰκονομία» (ἀπὸ τὸ οἶκος καὶ νόμος). Τὴν περίοδον ποὺ ζοῦσε, ἡ ἀνταλλαγή, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ τοκογλυφία εἶχαν ἄρκετὰ πλατεῖα ἐξελιχθεῖ, ἢ οἰκονομία ὅμως διατηροῦσε, στὴ βάσιν της, τὸν χαρακτῆρα μιᾶς φυσικῆς καταναλωτικῆς οἰκονομίας. Ὁ Ἀριστοτέλης θεωροῦσε τὴν γεωργίαν καὶ τὴν χειροτεχνίαν ὡς τοὺς φυσικοὺς τρόπους ἀποκτήσεως τῶν ἀγαθῶν, ἦτανε ὁπαδὸς τῆς φυσικῆς οἰκονομίας. Κατενόησε ὅμως τὴ φύσιν τῆς ἀνταλλαγῆς. Θεώρησε δὲ ὡς πολὺ φυσικὴ τὴν ἀνταλλαγὴ πρὸς σκοποὺς κατανάλωσις, ἐπειδὴ—ἔλεγε—μερικὰ ἀντικείμενα βρίσκονται συνήθως σὲ πλεονάζουσες ποσότητες, στοὺς μὲν καὶ σὲ λιγότερες ἀπ' ὅτι ἀναγκαιοῦν γιὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τους, στοὺς δέ».

Μὲ τὴν διασαφήνησιν αὐτὴν κατανοοῦμε τώρα πιὸ εὐκόλως γιὰ ποῖον λόγον ἡ ἀριστοτελικὴ ἐρμηνεία περὶ ἀνταλλακτικότητος—θεωρία τῆς ἀξίας—ἐν καὶ διατυπώνεται πολὺ καθαρὰ στὴν ἀρχή, ὑφίσταται μετὰ παραβίασιν. Ἡ

ἐμπορευματική πλευρά τῆς οἰκονομίας ἔθετε μπροστά στὸ μεγάλο αὐτὸ πνεῦμα τῶν αἰώνων, τὸ πρόβλημα τῆς ἀνταλλακτικῆς ἐξισώσεως ἀνόμοιων καὶ ἀσύμμετρων ἀγαθῶν, ἡ φυσικὴ ὁμῶς οἰκονομία, ὅπως καὶ ἡ καθυστερημένη οἰκονομικὴ ζωὴ γενικά, τὸν ἐμπόδιζαν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐμβαθύνει καὶ νὰ προχωρήσει περαιτέρω στὴν ἀνάλυσι.

« Ἐκεῖνο ποὺ ἐμπόδιζε τὸν Ἀριστοτέλη—γράφει ὁ Μάρξ—νὰ δια-
 » κρίνει στὴ μορφή ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων τὸ ὅτι ὅλες οἱ ἐργασίες ἐκ-
 » φράζονται ὡς ἀνθρώπινη ἐργασία, χωρὶς διάκρισι καὶ κατὰ συνέπεια
 » ἴσες, ἦτανε ὅτι ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ κοινωνία βασιζότανε στὴν ἐργασία
 » τῶν σκλάβων καὶ εἶχε ὡς φυσικὴ βάσι τῆς τὴν ἀνισότητα τῶν ἀνθρώ-
 » πων καὶ τῆς δυνάμεως ἐργασίας».

« Τὸ μυστικὸ—προσθέτει ὁ Μάρξ—στὴν ἔκφρασι τῆς ἀξίας, ἡ ἰσό-
 » τητα καὶ ἡ ἰσοτιμία ὅλων τῶν ἐργασιῶν, ἐπειδὴ καὶ ἐνόσω εἶναι ἀν-
 » θρώπινη ἐργασία, δὲν μπορεῖ νὰ διασαφηνησθεῖ παρὰ ὅταν ἡ ἰδέα τῆς
 » ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων ἔχει λάβει τὴν ἐπιμονὴν μιᾶς λαϊκῆς πρό-
 » ληψης. Αὐτὸ ὁμῶς δὲν συμβαίνει παρὰ μέσα σὲ μιὰ κοινωνία, ὅπου ἡ
 » ἐμπορευματικὴ μορφή ἔγινε ἡ γενικὴ μορφή τῶν προϊόντων τῆς ἐργα-
 » σίας καὶ ὅπου, κατὰ συνέπεια, οἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ τους,
 » ὡς παραγωγῶν καὶ ἀνταλλακτῶν ἐμπορευμάτων εἶναι κοινωνικὴ σχέ-
 » σις κυρίαρχη. Ἐκεῖνο ποὺ δείχνει τὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀριστοτέλη.
 » εἶναι ὅτι στὴν ἔκφρασι τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων ἀνεκάλυψε μιὰ
 » σχέσι ἰσότητος. Ἡ ἰδιαίτερη κατάστασι τῆς κοινωνίας μέσα στὴν ὁποία
 » ζοῦσε, αὐτὴ καὶ μόνη, τὸν ἐμπόδισε νὰ βρεῖ ποιοὶ ἦτανε τὸ πραγματικὸ
 » περιεχόμενον αὐτῆς τῆς σχέσης».

Τὸ νὸ σοβιετικὸ ἐγχειρίδιον Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ ἡ προσωπικὴ διατύπωσι τοῦ Μάρξ ὡς πρὸς τὴν ἐπίδρασι τῆς πραγματικότητος τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῆς ἐποχῆς πάντῳ στὴν ἀφαιρετικὴ σκέψι, συμπίπτουν καὶ τοῦτο εἶναι πολὺ φυσικόν. Ἡ ἀποψι ποὺ διατυπώνεται καὶ στίς δυὸ περιπτώσεις εἶναι ὅτι ἡ ἀφαιρετικὴ σκέψι δὲν ἀποτελεῖ κάτι τὸ ξεχωριστὸ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Στὴν τελευταία μάλιστα σοβιετικὴ ἔκδοσι τοῦ «Διαλεκτικοῦ Ὑλισμοῦ» τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν (σελὶς 391) διασαφηνίζεται καθαρὰ ὅτι :

« Ἡ ἀφαιρετικότης στίς ἐπιστημονικὰ συλλήψεις δὲν σημαίνει γε-
 » νικά ὅτι οἱ συλλήψεις αὐτὲς εἶναι ὑποκειμενικὲς ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ
 » περιεχομένου τους ἢ ὅτι εἶναι ἀποκομμένες ἀπὸ τὴν πραγματικότητα».

Ἄς ἐπανέλθουμε γιὰ μιὰ ἀκόμα στιγμὴ, στὸν Ἀριστοτέλη :

Ἐνῷ οἱ γενικὲς συνθῆκες τῆς κοινωνίας δὲν ὑποδοθηθοῦν πρὸς μιὰ βαθύ-
 » τερη ἀνάλυσι τῆς μορφῆς ἀξίας, οἱ ἴδιες αὐτὲς συνθῆκες παρῶν πρὸς διε-

ρεύνῃσι τοῦ προβλήματος τοῦ τόκου. Τὰ γεγονόσ ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι, ὅσον ἀφορᾷ μὲν τὴν ἀξία, ὁ Ἀριστοτέλης, σὰν ὁπαδὸς τῆς φυσικῆς οἰκονομίας, ἀποδέχεται πὺς ἡ ἀνθρώπινη δραστηριότητα πρὸς ἀπόκτησιν πλούτου, δὲν ἀποβλέπει στὸν πλοῦτο καθ' ἑαυτόν, ἀλλὰ στήν διὰ μέσου τοῦ πλούτου ἱκανοποίησιν ἀνθρώπινων ἀναγκῶν. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὴν τοκογλυφία, τὴν θεωρεῖ ὅτι εἶναι δράσις ποῦ ἀποσκοπεῖ ἀποκλειστικὰ στὸ κέρδος. Ὑποστηρίζει ὅτι ἡ τοκογλυφία εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὴ φύσιν τῶν πραγμάτων, ἐπειδὴ προκαλεῖ αὐτοανάπτυξιν χρήματος, ἂν καὶ ἀπὸ τῆ φύσιν τῶν πραγμάτων τὰ χρήματα δὲν μποροῦν νὰ γεννήσουν χρήματα καὶ νὰ προσκομίσουν τόκο. Ὑποστηρίζει ἀκόμα ὅτι ὁ ἀρχικὸς προορισμὸς τοῦ χρήματος εἶναι νὰ ἐξυπηρετεῖ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν ἐμπορευμάτων. Ἐνῶ ἡ τοκογλυφία μεταστρέφει τὸ χρῆμα ἀπὸ ἕναν τέτοιο προορισμό.

Στὴν ἐργασία τοῦ γιὰ τὴν Πίστι στίς καπιταλιστικὲς χῶρες ὁ σοβιετικὸς συγγραφέας Μ π ρ έ γ κ ε λ ἀναφέρεται στήν περίπτωσιν τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ λέγει :

• « Οἱ ἄστοι ἱστορικοὶ τῶν οἰκονομικῶν μελετῶν, δὲν εἶναι σὲ θέσιν » νὰ ἀνακαλύψουν τίς πραγματικὲς ρίζες τῆς ἀρνητικῆς στάσεως τῶν » ἀρχαίων διανοητῶν, ἀπέναντι στήν πίστι καὶ στὸν δανειακὸ τόκο. Ὁ » Ζανέ π.χ. (Janet P. Histoire de la Science Politique dans ses » rapports avec la morale—Paris 1887 σ. 20 τὴν ἀποστροφὴν » τοῦ Ἀριστοτέλη πρὸς τὴν χρηματιστικὴν, τὴν ἀποκαλεῖ «φοβερὴ δια- » μαρτυρία τοῦ τόσον θετικοῦ νοῦ κατὰ τοῦ ἐμπορίου, τοῦ τόκου, τῆς » κινήσεως κεφαλαίου, παντὸς ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ζωὴν καὶ τὸν πολιτισμὸν » τῶν σύγχρονων ἐθνῶν».

« Εἶναι φανερὸν ἐδῶ ὅτι γιὰ τὸν ἄστο αὐτὸν ἱστορικό' παραμένει » ἄγνωστο ὅτι ἡ τέτοια στάσις τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ἀπέναντι στήν » πίστι, ἀ φ ο ρ ᾷ τὴν τοκογλυφικὴν πίστιν, ἡ ὁποία ὄχι μονά- » χα δὲν ἦταν «δημιουργὸς πολιτισμοῦ», ἀλλὰ ἀντίθετα ὁδη- » γοῦσε πρὸς τὴν πτώσιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τὴν ἀποσύν- » θεσιν τῆς κοινωνίας».

« Ὁ Ἀριστοτέλης ἐκδηλώθηκε κατὰ τοῦ τόκου ὄχι γιὰτὶ ἀμφισβήτη- » τησε γενικὰ τὸ δικαίωμα γιὰ ἕνα εἰσόδημα ἐκ μὴ ἐργασίας (τὰ μὴ » ἐξ ἐργασίας εἰσοδήματα τῶν δουλοκτητῶν, ποῦ βασιζόνταν στήν ἐκμε- » τάλλευσιν τῆς ἐργασίας τῶν δούλων, ὁ Ἀριστοτέλης τὰ θεωροῦσε ἐξ » ὀλοκλήρου νόμιμα). Ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ εἰδικὴ αὐτὴ μορφή τοῦ » ἐκ μὴ ἐργασίας εἰσοδήματος—ἡ αὔξησις τῆς ἀξίας τοῦ χρήματος ποῦ » τοκίζεται, παρουσιαζόταν σ' αὐτόν σὰν μιὰ κατηγορία τῆς φυσικῆς » οἰκονομίας, ἀφύσικη».

Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ἀριστοτέλη κατὰ τῆς τοκογλυφίας, τὰ χρησιμοποίησε 1500 χρόνια ἀργότερα ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκουινάτος, ἐπειδὴ καὶ τότε ἡ τοκογλυφία ἦτανε τὸ μεγάλο θέμα τῆς μεσαιωνικῆς κοινωνίας. Ὅμως ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀριστοτέλη δὲν ἔγκειται στὸ ὅτι κατεπολέμησε τὴν τοκογλυφία, ἀλλὰ στὸ ὅτι συνέλαβε τὴν ἔννοια τῆς ἀξίας καὶ τὴν χρηματικὴ μορφή τῆς ἀξίας. Ἡ τοκογλυφία ἦτανε τόσο στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ὅσο καὶ στὴ Ρώμη,—περισσότερο στὴ Ρώμη—μιά κατὰστασι γενικὴ, ὅσο καὶ ἀδάστακτη. Δὲν ὑπῆρχε σχεδὸν χωρὶς μικροῦδιοκτήτης ποὺ νὰ μὴν εἶχε ὑποθηκεύσει τὸ κτῆμα του ἢ καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του, τόσο δὲ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅσο καὶ ὁ Πλούταρχος ἀναφέρουν ὅτι λαμβάνανε χρήματα ὡς χρέος μὲ ἐγγύησι τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ τους» καὶ ὅτι «οἱ δανειστὲς εἶχανε ἔτσι τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς ἀρπάξουν, νὰ τοὺς κάνουν δούλους καὶ νὰ τοὺς πωλήσουν ἔξω, στὸ ἔξωπενικόν».

Οἱ ὀξύτατοι κοινωνικοὶ ἀγῶνες ποὺ ξεσήκωσεν ὁ τοκογλυφικὸς δανεισμός, ἐνυπόθηκος ἢ μὴ, ἀνάμεσα στοὺς μικροπαραγωγούς, στοὺς μεγάλους γαιοκτήμονες καὶ στοὺς τοκογλύφους, ἀποτελοῦσε τότε κυριαρχικὸ γεγονός, ποὺ δὲν ἦτανε δυνατό ν' ἀφήσει ἀδιάφορο ἓνα πνεῦμα σὰν τοῦ Ἀριστοτέλη. Τὸ ἐμπόριο ὅμως, σὰν κλάδος τῆς οἰκονομίας, δὲν ἦτανε κυριαρχικόν, παρόλο ποὺ μεγάλωνε καθημερινὰ καὶ καθημερινὰ κατακτοῦσε θέσεις στὸν μεσογεωακὸ χῶρο. Μιὰ διαίρεσις τῆς ἐργασίας ἐπέτρεπε βέβαια μιὰ μεγαλύτερη ἀνταλλαγὴ εἰδῶν καὶ ἡ παραγωγὴ τῶν ἀγαθῶν δὲν ἦτανε ἀκόμα παραγωγὴ ἐμπορευμάτων, γιὰ τὴν ἀγορά, ἡ δὲ ἀνταλλακτικὴ μορφή ἀξίας, ἂν καὶ δεδομένη, δὲν ἦτανε ἡ ἐπικρατέστερη.

Ἡ πηγὴ τῆς ἀξίας—ἡ ἐργασία τοῦ δούλου—δὲν ἀποτελοῦσε τότε, αὐτὴ ἢ ἴδια, ἓνα ἐμπόρευμα, πάνω στὴν εἰδικὴ ἀξία χρήσεως τοῦ ὁποίου νὰ μποροῦν νὰ μετρηθοῦν οἱ ἀξίες τῶν ἄλλων ἐμπορευμάτων, καθὼς καὶ ἡ ἀξία τῆς ἴδιας τῆς ἐργασίας. Τὸ σοδιετικὸ ἐγχειρίδιον Πολιτικῆς Οἰκονομίας, ἀναφερόμενο στὶς ἀντιλήψεις τῶν διανοητῶν τῆς ἐποχῆς, γιὰ τὴν ἐργασία τῶν δούλων, δίνει τὴν ἑξῆς κριτικὴ περιγραφὴ :

« Οἱ οἰκονομικὲς ἀντιλήψεις τῆς δουλοκτητικῆς περιόδου, ἀποτυπώθηκαν σὲ πολλὰ γραπτὰ μνημεῖα ποὺ μᾶς ἄφησαν οἱ ποιητές, οἱ φιλόσοφοι, οἱ ἱστορικοί, οἱ κρατικοὶ καὶ κοινωνικοὶ παράγοντες. Σύμφωνα πρὸς τίς ἀντιλήψεις τῶν παραγόντων αὐτῶν ὁ δοῦλος δὲν ἔθεωρεῖτο ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἀντικείμενον στὰ χέρια τοῦ ἰδιοκτήτη. Καὶ ὅπως ἡ ἐργασία ἀπέβαινε ἢ κατ' ἐξοχὴν μοῖρα τῶν δούλων, προέκυπτε ἀποστροφὴ πρὸς τὴν ἐργασία γενικὰ, σὰν πρὸς μιὰ ἀναξιοπρεπῆ ἀπασχόλησι τοῦ ἐλεύθερου ἀνθρώπου».

« Ὡς πρὸς τίς οἰκονομικὲς ἀντιλήψεις τῆς δουλοκτητικῆς Βαβυλῶνος, μαρτυρεῖ ὁ κώδικας νόμων τοῦ Βαβυλώνιου βασιλέα Χαμου-

» ραμπὶ (18ος αἰώνας π.Χ.). Ὁ κώδικας προστατεύει τὴν ἰδιοκτησίαν
 » καὶ τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα τῶν πλουσίων καὶ τῶν εὐγενῶν, τῶν δου-
 » λοκτητῶν καὶ τῶν γαιοκτητῶν. Σύμφωνα πρὸς τὸν κώδικα, καταδικά-
 » ζεται σὲ θάνατον ὁποῖος ἀποκρύπτει δοῦλον φυγάδα. Χωρὶς τοῦ δὲν
 » ἔχει καταβάλει τὸ χρέος τοῦ στον δανειστή ἢ τὸ ἀντίτιμον τοῦ ἐκμισθώ-
 » ματος στον ἰδιοκτήτη ὑποχρεοῦται νὰ τοῦ ἐκχωρήσῃ, τὴν γυναῖκα, τὸν
 » γιὸν ἢ τὴν θυγατέρα του, ὡς δούλους. Στον ἀρχαῖον Ἰνδικὸν κώδικα
 » «Νόμοι ΜΑΝΟΥ» περιέχονται διατάξεις ποὺ καθαγιαζοῦν τὴν δουλείαν.
 » Σύμφωνα πρὸς τὶς διατάξεις (νόμους) αὗτές, ὁ δοῦλος δὲν ἔχει καμμιὰ
 » ἰδιοκτησίαν. Καὶ ὅταν δὲ ἀκόμα ἀφεθεῖ ἐλεύθερος ἀπὸ τὸν ἰδιοκτήτη
 » του, δὲν ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ δούλου, ποὺ τὴν προ-
 » ὅρισε δῆθεν γι' αὐτὸν ὁ θεός.

» Οἱ ἀντιλήψεις τῶν ἀρχουσῶν τάξεων ἐκφράζονται καὶ στὶς θρη-
 » σκειῖες. Στὶς Ἰνδίες π.χ. ὁ Βουδισμός, διαδόθηκε πλατύτατα ἀπὸ
 » τὶς ἀρχές τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνα. Διακηρύττοντας τὴν συμφιλίωσιν μὲ τὴν
 » πραγματικότητα, ὅχι τὴν ἀντίστασιν ἐπὶ βίαν, διακηρύσσοντας τὴν ὑπο-
 » ταγὴν στὶς κυρίαρχες τάξεις ὁ Βουδισμός ἀντιπροσώπευε μιὰ θρησκείαν
 » συμφέρουσαν ἐπὶ τὴν δουλοκτητικὴν εὐγένειαν καὶ ἐκμεταλλεύσιμην πρὸς στε-
 » ρέωσιν κυριαρχίας».

» Καὶ τὰ πιὸ ἐξέχοντα ἀκόμα μυαλὰ τῆς ἀρχαιότητος δὲν μπορού-
 » σανε νὰ ἐννοήσουν ὑπαρξὶ κοινωνίας χωρὶς δούλους. Ὁ Πλάτων π.χ.
 » ἐπιφανὴς Ἑλληνας φιλόσοφος, (5—4 αἰώνας π.Χ.) ἔγραψε πρῶτος
 » αὐτὸς ἐπὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ βιβλίον «Ὁ πόλις» ποὺ ἀφο-
 » ρᾷ μιὰ ἰδεώδη κοινωνίαν. Στὸ ἰδεώδες ὅμως αὐτὸ κράτος διατήρησε
 » δούλους. Ἡ ἐργασία τῶν δούλων, τῶν γεωργῶν, τῶν χειροτεχνῶν, θὰ
 » ἔπρεπε νὰ προσκομίζει τὰ μέσα ὑπάρξεως στὶς ἀνώτερες τάξεις τῶν
 » πολεμιστῶν καὶ τῶν κυβερνώντων.

» Στὰ μάτια τοῦ μέγιστου τῶν διανοητῶν τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ Ἀρι-
 » στοτέλη, (4 π.Χ. αἰώνας) ἡ δουλεία ἦταν ἐπίσης αἰώνια καὶ ἀναπό-
 » φευκτη ἀνάγκη γιὰ τὴν κοινωνίαν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐπηρέασεν τεράστια
 » τὴν ἐξέλιξιν τῆς πνευματικῆς κουλτοῦρ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ μεσαίω-
 » να. "Ἄν καὶ πολὺ πιὸ ψηλὰ ἀπὸ τὰ ἐπίπεδα τῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς του.
 » σ' ὅτι ἀφορᾷ τὶς ἐπιστημονικὰς ὑποθέσεις καὶ προβλέψεις, ἔμεινεν ὡστό-
 » σο ὡς πρὸς τὴν δουλείαν, αἰχμάλωτος τῶν ἀπόψεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.
 » Οἱ ἀντιλήψεις τοῦ γιὰ τὴν δουλείαν τὸν ὠδηγήσανε εἰς τὸ ἐξῆς : Τὸ πη-
 » δάλιον εἶναι γιὰ τὸ σκάφος ἓνα ἐργαλεῖον ἄψυχον, ἐνῷ ὁ δοῦλος εἶναι ἓνα
 » ἐργαλεῖον ἔμψυχον. "Ἄν τὰ ἐργαλεῖα ἐργαζότανε μόνον τοὺς κατὰ δια-
 » ταγὴν, ἂν π.χ. οἱ ἀργαλιοὶ ὑφαίνανε μόνον τοὺς, τότε δὲ θὰ ὑπῆρχε ἀνάγκη
 » καὶ δούλων. Ἐπειδὴ ὅμως ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν ὑπάρχουν πολλὰς ἀπασχο-

» λήσεις πού απαιτοῦν ἀπλῆ, σκληρὴ ἐργασία, ἡ φύσις, σοφὰ προνοών-
 » τας, ἔφιαξε τοὺς δούλους. Κατὰ τὴν γνώμη τοῦ Ἀριστοτέλη, μερικοὶ
 » ἄνθρωποι εἶναι ἀπὸ τὴ φύσι τους νὰ εἶναι δοῦλοι καὶ οἱ ἄλλοι νὰ τοὺς
 » διοικοῦν. Ἡ ἐργασία τοῦ δούλου παρέχει στοὺς ἐλεύθερους τὴν ἄνεσι
 » γιὰ νὰ τελειοποιηθοῦν. Ὁ Ἀριστοτέλης ὠδηγήθηκε ἀπ' ἐδῶ στὸ συμ-
 » πέρασμα ὅτι ὅλη ἡ τέχνη τοῦ δουλοκτητοῦ ἔγκειται στὴν ικανότητά
 » του νὰ μπορεῖ νὰ ἐπωφεληθεῖ ἀπὸ τοὺς δούλους».

Αὐτὰ ὡς πρὸς τὴν προϊστορία τῆς ἐπιστήμης τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας.

**

Τὸ πρόβλημα τῆς ἀνταλλακτικῆς μορφῆς ἀξίας τίθεται πολὺ ἀργότερα—
 δυὸ χιλιάδες χρόνια μετὰ—μπροστὰ στὸν Γουίλιαμ Πέττυ (1623—1687)
 πού θεωρεῖται καὶ πολὺ δικαιολογημένα, ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἐπιστήμης τῆς Π. Οἰ-
 κονομίας. Οἱ συνθήκες ὅμως τῶρα ἐπιτρέπουν μιὰ βαθύτερη καὶ πληρέστερη
 ἔρευνα, κατανόησι καὶ ἀνάλυσι. Εἶναι οἱ συνθήκες τῆς μεγάλης βιοτεχνίας
 καὶ τῆς κατὰ μάζας βιοτεχνικῆς παραγωγῆς. Ὑπὸ τίς συνθήκες δὲ αὐτὲς ἡ
 παραγωγικὴ ἐργασία εἶναι ἐργασία μισθωτῇ καὶ ἀποτελεῖ ἐλεύθερο ἐμπόρευ-
 μα. Τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς ἔχουν ἀποσπασθεῖ, ἀποχωρισθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀρχι-
 κοὺς παραγωγοὺς κατόχους των πού μετέστησαν στὸ μεταξὺ στὴν κατάστασι
 τοῦ μισθωτοῦ. Ταυτόχρονα ἀνοίγονται οἱ δρόμοι γιὰ τίς μεγάλες σύγχρονες
 μηχανοκίνητες βιομηχανίες. Ἡ χρηματικὴ μορφή ἀξίας ἐπιβάλλεται στίς
 ἀνταλλαγές, σὲ κλίμακα ὁλοένα καὶ μεγαλύτερη, ἀναπτύσσεται ἡ πίστι, οἱ
 τοπικὲς ἀγορὲς συνδέονται ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη σὲ ἐθνικὰ περιθώρια, ὑπάρχει
 πιά μιὰ ἀγορὰ παγκόσμια. Οἱ μεσαιωνικὲς καὶ μεταμεσαιωνικὲς ἐμποροκρα-
 τικὲς πόλεις, αὐτὲς πού ἀνοίξανε καὶ δραστηριοποιήσαν τοὺς ὑγροὺς καὶ χερ-
 σαίους δρόμους τοῦ μεγάλου ἐμπορίου, διατηροῦν φυσικὰ καὶ πλοῦτο καὶ
 αἶγλη ἀκόμα. Ὅμως ἡ δύναμις ἔφυγε ἀπὸ κεῖ, πῆγε στὰ ἐργοστάσια, στὰ
 βιοτεχνικὰ κέντρα. Εἶναι στὰ χέρια συγκεντρωτικὰ ὀργανωμένων μεγάλων
 χώρων, τοὺς ὁποίους ἡ μοναρχία ὀργάνωσε καὶ τὰ νεογέννητα καπιταλι-
 στικὰ στρώματα διαμορφώσανε σὲ ἀγορὲς ἐθνικὲς, χώρους ἐλεγκτοὺς καὶ
 κλειστοὺς μέσα στοὺς ὁποίους ἔπρεπε κατὰ προτίμησι νὰ κυκλοφοροῦν προϊ-
 ὄντα τῆς ἐθνικῆς βιοτεχνίας. Τὰ προϊόντα αὐτὰ ἐδέχοντο πριμοδοτήσεις
 κατὰ τὴν ἐξαγωγή τους καί, προστατευόνταν μὲ ἰσχυροὺς δασμοὺς καὶ πο-
 σοτικoὺς διακανονισμοὺς ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ξένου ἀνταγωνισμοῦ. Ταυτό-
 χρονα ἀναπτύχθηκε σὲ ὁλοένα καὶ μεγαλύτερες διαστάσεις ἐπάνω, ἢ πάλι
 γιὰ τὴν κατάκτησι ἢ ἀναδιάρταξι τοῦ κατεχομένου ἀποικιακοῦ χώρου, γιὰ
 τὴν ἀπόκτησι χρυσοῦ στὴν ὁποία πάλι ἐπεκράτησαν οἱ Δυνάμεις ἐκεῖνες
 πού εἶχαν τὸν πιὸ σύγχρονο τεχνικὸ παραγωγικὸ ὅπλισμό, μαζί μὲ ἄλλους
 εὐνοϊκοὺς συντελεστές. Ἡ κυριώτερη ἀπὸ τίς Δυνάμεις αὐτὲς καὶ ἡ πρώτη

ἦσαν ἡ Ἀγγλία, στήν ὁποία καὶ πρωτοεῖδε τὸ φῶς ἡ Π. Οἰκονομία στήν κλασσικὴ ἐπιστημονικὴ μορφή της.

Ἄς ἐπανέλθουμε ὁμῶς στὸ σοβιετικὸ ἐγχειρίδιο. Στὴ σελίδα 217 καὶ ὑπὸ τὸν τίτλο «Οἰκονομικὲς διδασκαλίαι τῆς ἐποχῆς τοῦ καπιταλισμοῦ» γράφει τὰ ἀκόλουθα :

« Ἀστική, κλασσική, πολιτικὴ οἰκονομία. Στὸν ἄγῶνα κατὰ τοῦ φεουδαλισμοῦ πρὸς ἀναγνώρισι τῆς καπιταλιστικῆς τάξεως πραγμάτων, ἡ μπουρζουαζία δημιούργησε τὴ δική της Πολιτικὴ Οἰκονομία, ποὺ ἐξεθρόνισε τὶς οἰκονομικὲς ἀντιλήψεις τῶν ἰδεολόγων τοῦ φεουδαλισμοῦ καὶ ἔπαιξε, ἐπὶ ὠρισμένο χρονικὸ διάστημα, προοδευτικὸ ρόλο.

« Ὁ καπιταλιστικὸς τρόπος παραγωγῆς ἐπεκράτησε πρὶν ἀπὸ ἄλλου στήν Ἀγγλία. Ἐδῶ δὲ καὶ εἶδε τὸ φῶς ἡ ἀστικὴ κλασσικὴ Πολιτικὴ Οἰκονομία. Ὁ Γουίλλιαμ Πέττυ (1623—1687) τοῦ ὁποίου ἡ δραστηριότητα ἀναφέρεται στήν περίοδο τῆς φθορᾶς τοῦ μερκαντιλισμοῦ, προσπαθῶντας, νὰ ἀνακαλύψῃ τὶς ἐσωτερικὲς σχέσεις τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων τῆς ἀστικῆς κοινωνίας ἔκανε τὴ σαβαρὴ ἀποκάλυψιν ὅτι τὰ ἐμπορεύματα ἀνταλλάσσονται ἀνάλογα μὲ τὴν ποσότητά ἐργασίας ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν παραγωγή τους.

« Στὴ διαμόρφωσιν τῆς ἀστικῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, σπουδαῖον ρόλο διεδραμάτισαν οἱ φυσιοκράται μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς τάξεώς τους τὸν Φρανσουά Κενέ (1694—1774). Οἱ φυσιοκράται ἐμφανίσθησαν στὴ Γαλλία κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ δέκατου ὀγδοοῦ αἰῶνα, τὴν περίοδο τῆς ἰδεολογικῆς προπαρασκευῆς τῆς ἀστικῆς ἐπανάστασης. Ὅπως καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῆς γαλλικῆς διαφωτιστικῆς φιλοσοφίας τοῦ καιροῦ ἐκείνου, οἱ φυσιοκράται ὑποθέτανε ὅτι ὑφίστανται ὠρισμένοι δεδομένοι φυσικοὶ νόμοι τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Ἡ Γαλλία ἦτανε τότε μιὰ ἀπὸ τὶς ἀγροτικὰς χώρες. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς μερκαντιστὰς ποὺ βλέπανε τὸν πλοῦτον στὰ χρήματα μόνον, οἱ φυσιοκράται διακηρύξανε πὺς ἡ μοναδικὴ πηγὴ τοῦ πλούτου εἶναι ἡ φύσις. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἀγροτικὴ οἰκονομία ποὺ προμηθεύει τὸν ἄνθρωπον τοὺς φυσικοὺς καρπούς. Ἀπ' ἐδῶ δὲ καὶ ἡ ὀνομασία τῆς σχολῆς : φυσιοκράταις, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἑλληνικὰς λέξεις : φύσις καὶ κράτος.

« Τὸ σημαντικώτερον ἔργον τῆς φυσιοκρατικῆς σχολῆς ἦτανε ὁ «οἰκονομικὸς πίνακας» τοῦ Κενέ. Ἡ ἀξία τοῦ Κενέ ἔγκειται στὸ ὅτι κατέβαλε ἀξιόλογον προσπάθειαν νὰ ἀναπαραστήσῃ τὸ προπύργιον τῆς καπιταλιστικῆς ἀναπαραγωγῆς, στὸ ὅλον του, ἀν καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ δώσῃ τὴν ἐπιστημονικὴν θεωρίαν τῆς ἀναπαραγωγῆς.

» Ἀναχωρῶντας ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ «καθαρὸ προϊὸν» παράγεται στὴ
 » γεωργικὴ οἰκονομία καὶ μόνον, οἱ φυσιοκράτες ζητήσανε ὅπως ἔλοι-
 » οἱ φόροι ἐπιβληθοῦν στοὺς κτηματίες, οἱ δὲ βιομήχανοι ἀπαλλαγοῦν
 » ἀπὸ φορολογικὰ βάρη. Στὴν ἀπαίτησί τους αὐτὴ ἐμφανίζεται καθαρὰ
 » ἡ ταξικὴ φύσις τῶν φυσιοκρατῶν ὡς ἰδεολόγων τῆς ἀστικῆς τάξεως».
 »

» Ἡ ἀστικὴ κλασσικὴ Πολιτικὴ Οἰκονομία ἔφθασε στὴν ἀνωτάτη
 » ἐξέλιξή της μὲ τίς ἐργασίες τῶν Α. Σμιθ καὶ Δ. Ρικάρντο.

» Ἐν σχέσει μὲ τοὺς φυσιοκράτες Α. Σμιθ (1723—1790) ἔκανε,
 » ὑπὸ ἔποψι ἐπιστημονικῆς ἀνάλυσης τοῦ καπιταλιστικοῦ τρόπου παρα-
 »γωγῆς, σημαντικὰ βήματα πρὸς τὰ ἐμπρός. Κατὰ τὴν γνώμη του, ὁ
 » πλοῦτος μιᾶς χώρας περικλείεται μέσα σὲ ὁλόκληρη τὴ μάζα τῶν
 » ἐμπορευμάτων, ποὺ παράγονται σ' αὐτήν. Ἀπέρριψε τὴ μονόπλευρη
 » καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ἐσφαλμένη ἔννοια τῶν φυσιοκρατῶν, κατὰ τὴν
 » ὁποία τὸ «καθαρὸ προϊὸν» δημιουργεῖται ἰδίᾳ ἀπὸ τὴν γεωργικὴ
 » ἐργασία καὶ μόνον καὶ ἀνεκήρυξε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν κάθε ἐργασία
 » σ' ὁποιοδήποτε πεδίο τῆς παραγωγῆς καὶ ἂν εἶχε ἰσπανηθεῖ ὡς τὴν
 » πηγὴ ἀξίας. Ὁ Σμιθ ἦταν ὁ οἰκονομολόγος τῆς μεγάλης ἐργοστασια-
 » κῆς βιοτεχνικῆς περιόδου ἐξέλιξης τοῦ καπιταλισμοῦ, γι' αὐτὸ δὲ καὶ
 » εἶδε στὴ διαίρεσι τῆς ἐργασίας τὴ βάση γιὰ τὴν ὕψωσι τῆς παραγω-
 » γικότητος τῆς ἐργασίας. Τὸ χαρακτηριστικὸ γιὰ τὸν Σμιθ εἶναι ὅτι
 » συνεπύκνωτο ἀνάμεσα σὲ δύο διαφορετικοὺς τρόπους ἐξέτασης τῶν οἰ-
 » κονομικῶν φαινομένων. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἐρευνοῦσε τίς ἐσωτερικὲς
 » σχέσεις τῶν φαινομένων, προσπαθῶντας μὲ τὴν ἀνάλυσί του, νὰ εἰσ-
 » χωρήσῃ στὴν ἐσωτερικὴ τὴν μυστικὴ σύσταση ἢ, κατὰ τὴν ἔκφραση
 » τοῦ Μάρξ, στὴ φυσιολογίᾳ τοῦ ἀστικοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος. Ἀπὸ
 » τὸ ἄλλο μέρος περιέγραφε τὰ φαινόμενα ὑπὸ τὴν ὄψι ὑπὸ τὴν ὁποία
 » ἐμφανίζονται στὴν ἐπιφάνεια τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας καὶ κατὰ
 » συνέπειαν, ὅπως τὰ παριστάνει ὁ πρακτικὸς καπιταλιστής. Ὁ πρῶτος
 » ἀπὸ τοὺς τρόπους αὐτοὺς κατανόησης εἶναι ἐπιστημονικὸς, ὁ δεῦτερος
 » μὴ ἐπιστημονικὸς».

» Ἐρευνῶντας τίς ἐσωτερικὲς σχέσεις τῶν φαινομένων τοῦ καπι-
 » ταλισμοῦ, ὁ Σμιθ, προσδιώρισε τὴν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ τὴν
 » ποσότητα ἐκείνην τῆς ἐργασίας ποὺ δαπανᾶται, γιὰ τὴν παραγωγή.
 » Θεώρησε δὲ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ τὴν ἀμοιβὴ ἐργασίας τοῦ μισθωτοῦ
 » ἐργάτου, ὡς μέρος τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας του, ποὺ καθορίζεται
 » ἀπὸ τὴν ἀξία τῶν μέσων συντηρήσεως. Τὸ κέρδος δὲ καὶ τὴν πρόσδο-
 » ὡς ἓνα κρᾶτημα πᾶν τοῦ προϊόντος ποὺ παράγει ἢ ἐργασία τοῦ ἐργάτη.
 » Τὴν ἀποψὶ ὅμως αὐτὴν ὁ Σμιθ δὲν τὴν προχώρησε μὲ συνέπειαν. Τὸν

» προσδιορισμὸς τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ τὴν περικλειομένη
 » σ' αὐτὰ ἐργασία τὸν ἀναγκάττει συχνὰ μὲ τὸν προσδιορισμὸς τῆς ἀξίας
 » τῶν ἐμπορευμάτων, ἀπὸ τὴν «ἀξία τῆς ἐργασίας». Ὑπεστήριζε ὅτι ὁ
 » καθορισμὸς τῆς ἀξίας ἀπὸ τὴν ἐργασία ἀφορᾷ πρωτόγονες κοινωνικὲς
 » καταστάσεις, ὑπὸ τις ὁποῖες ἐξυπονοεῖται ἀπλὴ ἐμπορευματικὴ παρα-
 » γωγὴ, τῶν μικρῶν παραγωγῶν. Ὑπὸ τις συνθήκες ὅμως τοῦ καπιτα-
 » λισμοῦ, ἡ ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα :
 » μισθοί, κέρδη, πρόσοδοι. Μιὰ τέτοια διαβεβαίωσις ἀνταναγκλοῦσε τὴν
 » ἀπατηλὴ ἐπιφάνεια τῶν φαινομένων τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομικῆς.
 » Ὁ Σμιθ ὑπελόγιζε πῶς ὅτι καὶ ἡ ἀξία ὁλοκλήρου τοῦ κοινωνικοῦ προϊόν-
 » τος δὲν ἀποτελεῖται παρὰ ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα : ἐργατικὸς μισθός,
 » κέρδη καὶ πρόσοδοι, πού σημαίνει ὅτι ἄφηνε νὰ τοῦ διαφύγῃ κατὰ λά-
 »θος ἡ ἀξία τοῦ παγίου κεφαλαίου, πού καταναλίσκετο κατὰ τὴν πα-
 » ραγωγὴ ἐμπορεύματος. Αὐτὸ τὸ «δόγμα Σμιθ» ἀπέκλειε κάθε
 » δυνατότητα κατανόησης τοῦ προτὸς τῆς κοινωνικῆς ἀναπαραγωγῆς».

» «Μὲ τις ἐργασίες τοῦ Ρικάρντο (1772—1823) ἡ ἀστικὴ Πολι-
 » τικὴ Οἰκονομία ἐφθασε τὴν πληρότητά της. Ὁ Ρικάρντο ἔζησε στὴν
 » Ἀγγλίαν, κατὰ τὴν περίοδο τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως. Τὸ κυ-
 » ριώτερο ἔργο του, «Ἀρχὲς Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ φορολογικῆς
 » ἐπιδάρυσης» βγήκε στὰ 1817».

» «Ὁ Ρικάρντο ἐπεξεργάσθηκε τὴν ἐργατικὴ θεωρίαν τῆς ἀξίας μὲ
 » τὴν πιὸ μεγάλη συνέπεια πού ἦταν δυνατὴ στὰ πλαίσια τοῦ ἀστικοῦ
 » ὀρίζοντα. Ἀπέρριψε τὴν θέσιν τοῦ Σμιθ, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἀξία καθο-
 » ρίζεται ἀπὸ τὴν ἐργασία στὶς πρωτόγονες δῆθεν κοινωνικὲς καταστά-
 » σεις, καὶ μόνον, καὶ κατέδειξε ὅτι ἡ ἀξία τὴν ὁποία δημιουργεῖ ἡ ἐρ-
 » γασία τοῦ ἐργάτη, εἶναι ἡ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχονται, τόσον
 » ὁ ἐργατικὸς μισθός, ὅσο καὶ τὸ κέρδος καὶ ἡ πρόσοδος».

» «Ἀναχωρῶντας ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ ἀξία καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἐργασία
 » ὁ Ρικάρντο κατέδειξε τὴν ἀντίθεσιν ταξικῶν συμφερόντων τῆς ἀστι-
 » κῆς κοινωνίας, ὅπως αὐτὴ ἐμφανίζεται στὴ σφαῖρα τῆς διανομῆς. Διε-
 » τύπησε βασικὸ οἰκονομικὸ νόμον, σύμφωνα πρὸς τὸν ὁποῖον ὅσο τὸ ἡμε-
 » ρομισθίον εἶναι ὑψηλόν, τόσο τὸ κέρδος τοῦ καπιταλιστοῦ εἶναι χαμηλόν.
 » Καὶ ἀντίθετα. Κατέδειξε ἐπίσης τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ κέρδους καὶ
 » προσόδου. Περιέπεσε ὅμως εἰς τὸ λάθος νὰ ἀναγνωρίσῃ ὡς μοναδικὴ
 » πρόσοδος τὴν διαφορικὴν πρόσοδο».

» «Ὁ Ρικάρντο ἔπαιξε σπουδαῖον ρόλον στὴν ἐξέλιξιν τῆς Πολιτικῆς
 » Οἰκονομίας. Ἡ διδασκαλία του, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἀξία προσδιορίζε-
 » ται ἀπὸ τὴν ἐργασία καὶ μόνον, εἶχε ἐξαιρετικὴ ἱστορικὴ σημασία»... .

» «Ἡ διδασκαλία τοῦ Ρικάρντο ἔφερε ταυτόχρονα ἐπάνω της τὰ

» γνωρίσματα τῆς ἀστικῆς στενότητος. Τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα μὲ τίς
 » ἀντιθέσεις ταξικοῦ συμφέροντος, ὁ Ρικάρντο τὸ παριστάνει, ὅπως καὶ
 » ὁ Σμίθ, φυσικὸ καὶ αἰώνιο. Δὲν ἔθεσε μάλιστα καὶ ζήτημα γιὰ τὴν
 » ἱστορικὴ πρόέλευσι οἰκονομικῶν κατηγοριῶν τέτοιων, ὅπως τὸ ἐμπό-
 » ρευμα, τὸ χρῆμα, τὸ κεφάλαιο, τὸ κέρδος κλπ. Τὸ κεφάλαιο τὸ ἐν-
 » νοῦσε ὅχι ἱστορικά, τὸ συνεταύτιζε δὲ μὲ τὰ παραγωγικὰ μέσα».

Ἀγοραία οἰκονομία.

Ὁ καπιταλισμὸς ἀναπτύσσεται καὶ μαζὶ του μεγαλώνουν καὶ ἐμβαθύνουν οἱ ἀντιθέσεις, ὁξύνονται δὲ οἱ κοινωνικοὶ ἀγῶνες. Οἱ ἀντιθέσεις αὐτὲς ἐκσποῦν σὲ κρίσεις, ποὺ διαδέχονται ἢ μία τὴν ἄλλη, μὲ ἀναπότρεπτη, θὰ ἔλεγε κανεὶς περιοδικότητα. Καὶ τὸ σπουδαιότερο, εἶναι ὅτι ἡ Ἀγγλία, σὰν πιὸ προχωρημένη καπιταλιστικὴ χώρα, γίνεται ὁ πιὸ εὐπαθὴς δέκτης καὶ φορέας τῶν κρίσεων. Ζεῖ ἀκόμα ὁ Ρικάρντο ὅταν ἐκδηλώνεται ἡ κρίσι τοῦ 1815—17, ἡ ὁποία, μὲ ἐπίκεντρο τὴν Ἀγγλία, ἐπεκτείνεται καὶ προσλαμβάνει διαστάσεις παγκόσμιας κρίσης. Λίγα χρόνια ἀργότερα—δέκα περίπου—εἴμαστε ἤδη μέσα στὸ ἴδιο κύκλωμα, τὴν κρίσι τοῦ 1825, ποὺ ἐκδηλώθηκε μὲ μεγάλο χρηματιστηριακὸ κρὰχ στὸ Λονδῖνο καὶ μὲ τὴν χρεωκοπία πολλῶν ἐκδοτικῶν Τραπεζῶν. Ἐπесαν οἱ ἐξαγωγῆς ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων, τὸ ἰσοζύγιο ἀνετράπη, ὁ χρυσὸς διέρρεε, στὸ ἐξωτερικόν, ἡ Τράπεζα τῆς Ἀγγλίας κατέρρεε. Ἡ πτώσι τῶν τιμῶν ἦτανε μεγάλη καὶ κράτησε πολὺ, ὡς τὰ 1829. Γιὰ πρώτη φορὰ παρουσιάσθηκε ἀεργία σὲ τόση μεγάλη ἔκτασι. Ἡ ἰσορροπία ἀποκταστάθηκε μετὰ, σὲ ἐπίπεδα, μάλιστα ὑψηλότερα, καὶ τὰ ἔτη 1829—36, θὰ μπορούσε νὰ τὰ ὀνομάσει κανεὶς ἔτη εὐημερίας. Ὅμως τὸ 1837 ἔχουμε ἤδη ἀπαρχὴ νέας κρίσεως, ποὺ ἐμφανίσθηκε στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες πρῶτα, γιὰ νὰ περάσει πολὺ γρήγορα στὴν Ἀγγλία. Οἱ τιμὲς ἔπεφταν, οἱ Τράπεζες ἀναστέλλανε τίς πληρωμὰς τους. Ἐννεακόσιες πενήντα ἀμερικανικὲς Τράπεζες δηλώσανε τότε ἀδυναμία πληρωμῶν.

Ἡ ἰσορροπία ἐπανέρχεται ξανά, μετὰ τὰ 1840—41. Ἡ δραστηριότητα εἶναι τώρα μεγαλύτερη καὶ πιὸ ἐκτεταμένη. Ἐπενδύονται κεφάλαια κατὰ μᾶζας σὲ σιδηροδρομικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ σὲ βαριὰς βιομηχανίας, σὲ ὑφικάμινους, πρὸ πάντων. Δὲν πέρασε ὅμως πολὺς καιρὸς καὶ τὰ συμπτώματα μιᾶς ἐπερχομένης κρίσης εἶχανε ἤδη ἀναφανεῖ. Τὸ ἔτος 1846 σημειώνεται μὲ τὴν πτώσι τῶν τιμῶν στὶς ἀγορὰς τῶν δημητριακῶν. Στὰ 1848 ἔχουμε χρηματιστηριακὸ κρὰχ καὶ νομισματικὰς ὑποτιμήσεις. Τὰ χρηματιστήρια ἔκλεισαν καὶ πάλι τίς πόρτες τους, ἐνῶ ὁ πιστωτικὸς μηχανισμὸς εἶχε σχεδὸν ἐξαρθρωθεῖ. Μέσα σὲ τέτοιες κυκλικὰς, περιοδικὰς κρίσεις πραγματοποιήθηκε ἡ ἀνοδος καὶ ὑπῆρχε ὁλοένα μπροστὰ μιὰ μεγαλύτερη συγκυρία ἐν ὄψει. Ὅμως οἱ ἀλληλοδιαδόχες φάσεις τοῦ κύκλου, ἡ ντεπρεσιὸν, ἡ ἄνοδος.

ἡ κρίσις μαρτυροῦσαν ὅτι ἐνυπῆρχε κάποια ἐνόργανη αἰτία, καὶ αὐτὸ παρακινοῦσε σὲ ἀπογοητευτικὰς σκέψεις. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀναζήτησις τῶν αἰτίων τὰ ὅποια μιὰ ὑψηλότερη παραγωγή καὶ μιὰ μεγαλύτερη συγκυρία καταλήγουνε σὲ μιὰ μεγαλύτερη κρίσις, ὑποχωροῦσε τώρα, ἐπειδὴ ἡ προοπτικὴ ἔδινε ἀπογοητευτικὰς ὁψεις καὶ ὁ ὀρίζοντας ἐστένευε. Οἱ σχολὲς τῶν κλασσικῶν ξεχώστηκαν καὶ περάσαμε στὴ λεγόμενη ἀγοραία οἰκονομία. Τὸ πεδίο τῶν ἀναζητήσεων ἰδὲν ἦτανε πιά ἡ ἔρευνα τῶν βαθύτερων ἐσωτερικῶν αἰτιατῶν σχέσεων, ἀλλὰ τὸ πεδίο τῆς ἐπιφανείας, οἱ ἐξωτερικὲς παράγωγες ἢ ἐξηρητημένες ἐνδείξεις. «Ἡ ἀγοραία οἰκονομία—λέγει τὸ σοβιετικὸ ἐγχειρίδιο—ἀπέρριψε πᾶν ὅ,τι ἦταν ἐπιστημονικὸ καὶ υἱοθέτησε πᾶν ὅ,τι ἦταν μὴ ἐπιστημονικόν, ἀπὸ τὶς ἀπόψεις τῶν προκατόχων οἰκονομολόγων—τοῦ Σμιθ ἰδιαίτερα—πᾶν ὅ,τι τὸ καθώριζεν ὁ περιορισμένος ταξικὸς ὀρίζοντας.

Λέγει συγκεκριμένα τὸ ἐγχειρίδιο στὴ σελίδα 299, τὰ ἐξῆς :

« Στὸ πεδίο τῆς θεωρίας τῆς ἀξίας ἡ ἀγοραία οἰκονομολογία κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν προσδιορισμὸ τῆς ἀξίας ἀπὸ τὸν χρόνον ἐργασίας, ὑπεστήριξε μιὰ σειρά θέσεων πού τις εἶχεν ἤδη ἀπορρίψει ἡ κλασσικὴ σχολή. Ἀναφέρονται ἐδῶ : Ἡ θεωρία τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, ἡ ὅποια ἀγνοεῖ τὴν ἀξία πού βρίσκεται στὴ βάση τῶν τιμῶν καὶ ἐρμηνεύει ὅτι οἱ ἴδιες οἱ βάσεις τῶν τιμῶν ὑποκαθίστανται ἀπὸ τὶς διακυμάνσεις τῶν τιμῶν. Ἡ θεωρία τῶν ἐξόδων παραγωγῆς πού ἐξηγεῖ τὶς τιμὰς τῶν ἐμπορευμάτων, τῶν μὲν, ἀπὸ τὶς τιμὰς τῶν ἐμπορευμάτων, τῶν ἰδῆ, περιστρέφεται δηλαδὴ πραγματικὰ μέσα σ' ἓναν φαῦλον κύκλον. Ἡ θεωρία τῆς χρησιμότητος ἡ ὅποια προσπαθῶντας νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ τὴν ἀξία χρήσεώς της, παραγνωρίζει τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἀξίες χρήσεως τῶν ἐτερογενῶν ἐμπορευμάτων εἶναι ποιοτικὰ διάφορες καὶ γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν ποσοτικὰ ἀσύγκριτες».

Ἀναφέρονται ἐν συνεχείᾳ ὁ Μάλθους, μὲ τὴν περὶ πληθυσμοῦ θεωρίαν του, ὁ Στούαρτ Μίλλ, ὁ Ζὰν Μπαπτίστ Σέυ, μὲ τοὺς περίφημους «τρεῖς παράγοντες τῆς παραγωγῆς», τὴν ἐργασία δηλαδὴ, τὸ κεφάλαιον καὶ τὴ γῆ καὶ ὁ Μπαστιά. Ἐχοῦμε ταυτόχρονα τὴν μικροαστικὴν ραντικαλιστικὴν σχολὴν τῶν Συσμόντι καὶ Προυντόν, οἱ ὅποιοι ἀναχωρῶντας ἀπὸ τὴν ἀφετηρίαν τοῦ μικροῦ παραγωγοῦ καὶ βιοτέχνου, ὑποβάλλουν τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα στὴν πιὸ αὐστηρὴν κριτικὴν. Κοντὰ τοὺς ἔρχονται οἱ οὐτοπισταί, ὁ Σαὶν Σιμόν καὶ ὁ Φούριέ στὴ Γαλλίαν, ὁ Ὁουεν στὴν Ἀγγλίαν, μαζί τους δὲ καὶ οἱ Ρῶσοι Γέρτσεν καὶ Τσερνισέφσκι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, ὁ μὲν πρῶτος ὑπεστήριξε ἓναν οὐτοπικὸν «χωρικὸν σοσιαλισμόν», ὁ δὲ δεύτερος ὑπέβαλε σὲ μιὰ πολὺ ἀξιόλογον προσδευτικὴν κριτικὴν, τὶς σχολὰς τῶν κλασσικῶν καὶ τῶν μετ' αὐτοὺς ἀγοραίων οἰκονομολόγων.

Φθάνουμε τώρα στο σημείο εκείνο εξέλιξης των οικονομικών ἐπιστημῶν, πού καταγράφεται στήν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, σάν μιὰ μεγάλη καινούργια σελίδα. Τό σύστημα καπιταλιστικῆς παραγωγῆς εἶχε πιά κυριαρχήσει στίς κυριώτερες χῶρες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καί Ἀμερικῆς, μάλιστα ἐμφανίσθηκε στή σκηνή καί ἡ ἱστορικά διάδοχη δύναμις, τό προλεταριάτο. Οἱ ὅροι γιά μιὰ νέα θεμελιακή κοσμοθεωρία εἶχαν ἤδη γεννηθεῖ, ὁ ἐπιστημονικός σοσιαλισμός τῶν Μάρξ καί Ἐνγκελς ἔβλεπε τό φῶς.

Ὅταν σκέπτεται κανεῖς τίς χρονολογίες αὐτές, τοῦ φαίνεται σάν νά προβάλλει αὐτόματα ἐμπρός του ἓνα καινούργιο διάγραμμα τοῦ κόσμου. Τά ἀρχικά ἐπίπεδα τῆς θεωρητικῆς ἐρευνας στήν οἰκονομολογία ἀφοῦ, ἀπό τό ἐπιστημονικό ὕψος τῶν κλασσικῶν καταπέρανε στίς σοφιστίες τῶν ἀγοραίων Μπαστιά καί Σία, ἀνυψώθηκαν μονομιᾶς ξανά σέ μεγαλύτερα ὕψη ἀπό ὅπου μποροῦσε νά ἰδεῖ κανεῖς καθαρά τό παρελθόν καί τό παρόν ἀπό φῶς ἐνός ἀναποτρέπτου μεγάλου μέλλοντος. Τά ὅρια τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας διαπλατύνθηκαν τώρα καί ἡ ἐμβάθυνσις στίς ἐσωτερικές σχέσεις τῶν φαινομένων τῆς οἰκονομίας προχώρησε πολύ περισσότερο. Ἡ ἀφετηρία φαινότανε νά εἶναι ἀρνητική ἐπειδὴ ἀρνήσεις εἶναι καί ἡ κοινωνική δύναμις στό ὄνομα τῆς ὁποίας διατυπώθηκε ἡ νέα θεωρία. Ὅμως ἐπρόκειτο γιά ἀρνήσεις τέτοιες, πού ἀξιοποιοῦν τό γίγνεσθαι τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, περικλείουνε δέ κατὰ συνέπεια μέσα τους τό εἶναι. Ἄν καί διασποῦν, ἐξασφαλίζουν συνέχεια. Ἄν καί καταρρίπτουν, οἰκοδομοῦν. Ἀρνοῦνται τὰ ἀρνητικά.

Ξαναγυρίζουμε στοῦ σοβιετικό ἐγχειρίδιο καί πάλι, ὅπου στή σελίδα 303 ἔχουμε ἓνα διάγραμμα τῆς μαρξικῆς θεωρητικῆς, ἀπό ὅπου ἀντλοῦμε τὰ ἀκόλουθα :

« Ἐρευνῶντας τό ἐμπόρευμα, τήν ἀντίθεσι ἀνάμεσα στήν ἀξία
 » τῆς χρήσεως καί στήν ἀξία του, ὁ Μάρξ ἀπεκάλυψεν ὅτι ἡ ἐργασία
 » πού περιέχεται στά ἐμπορεύματα ἔχει διττό χαρακτήρα. Ἀπό τό ἓνα
 » μὲν μέρος εἶναι ἐργασία συγκεκριμένη καί δημιουργεῖ τήν ἀξία χρή-
 » σεως τοῦ ἐμπορεύματος. Ἐνῶ ἀπό τό ἄλλο μέρος εἶναι ἐργασία ἀφη-
 » ρημένη καί δημιουργεῖ τήν ἀξία του. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ διπλοῦ αὐτοῦ
 » χαρακτήρα τῆς ἐργασίας, χρησίμευσε στόν Μάρξ σάν κλειδί γιά τήν
 » ἐπιστημονική ἐξήγησι ὅλων τῶν φαινομένων τοῦ καπιταλιστικοῦ τρέ-
 » που παραγωγῆς, μέ βάσι τήν ἐργατική θεωρία περὶ ἀξίας. Καταδει-
 » κνύοντας ὅτι ἡ ἀξία δὲν εἶναι πρᾶγμα, ἀλλὰ παραγωγική σχέσις τῶν
 » ἀνθρώπων, πού σκεπάζεται ἀπό ἓνα ὕλικό περίδλημα, ὁ Μάρξ ἀπε-
 » κάλυψε τό μυστικό τοῦ ἐμπορευματοῦ φετιχισμοῦ. Ὑπέβαλε σέ ἀνά-
 » λυσι τήν μορφή ἀξίας, ἐξήτασε τήν ἱστορική της προέλευσι, ἀπό τίς
 » πρῶτες ἀρχές τῆς ἀνταλλαγῆς, ὡς τήν πλήρη κυριαρχία τῆς ἐμπορευ-

» ματικῆς παραγωγῆς, πρᾶγμα ποὺ τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἀποκαλύψει τὴν
» πραγματικὴ φύσιν τοῦ χρήματος.

« Μεγίστης σημασίας εἶναι ἡ ἀνάλυσις τῆς ἀναπαραγωγῆς τοῦ ὅλι-
» κοῦ κοινωνικοῦ κεφαλαίου ποὺ ἔδωκεν ὁ Μάρξ. Παραμερίζοντας τὸ
» λάθος τοῦ Σμίθ, τὸ ὁποῖο συνίστατο στὴν ἄγνοια τοῦ παγίου κεφα-
» λαίου ποὺ καταναλίσκεται κατὰ τὴν παραγωγή τοῦ ἐμπορεύματος καὶ
» ἀφοῦ καθώρισε τὴν κατ' ἀξία διαιρέσιν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος σὲ
» τρία μέρη ($C+V+M$) ὑπὸ φυσικὴ δὲ μορφή σὲ μέσα παραγωγῆς καὶ
» ἀντικείμενα κατανάλωσης, ὁ Μάρξ ὑπέβαλε σὲ ἀνάλυσιν τὶς συνθῆκες
» τῆς ἀπλῆς, ὅσο καὶ τῆς εὐρύτερης καπιταλιστικῆς ἀναπαραγωγῆς καὶ
» κατέδειξε τὶς βασικὰ ἀντιθέσεις ποὺ ὁδηγοῦν ἀναπότρεπτα σὲ κρί-
» σεις ἀναπαραγωγῆς. Διερεῦνησε τὴν φύσιν τῶν κρίσεων καὶ κατέδειξε
» ἐπιστημονικῶς τὸ ἀναπότρεπτό τους, ὑπὸ καπιταλιστικὸ καθεστῶς».

Τὴν μεταμαρξικὴν περίοδον ἐξέλιξης τῶν οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν τὸ σο-
διετικὸ ἐγχειρίδιον Πολιτικῆς Οἰκονομίας τὴν χαρακτηρίζει σὰν «περαιτέρω
ἀποσύνθεσιν τῆς ἀστικῆς ἐπιστήμης». Ἀναφέρονται ἐδῶ συνοπτικὰ καὶ κριτικὰ
οἱ διάφορες σχολαίαι ὅπως ἡ λεγομένη ἱστορικὴ (Ρῶσερ, Γίλντερμπαρντ), ὅπως
ἡ τῶν ἀπὸ καθέδρας σοσιαλιστῶν (Σμόλλερ), ἡ αὐστριακὴ σχολή—Μένγκερ,
Μπίξερ, Μπέμ—Μπέδερ. Ἡ τελευταία αὕτη, ἡ αὐστριακὴ, κατ' ἀντίθεσιν
πρὸς τὴν ἱστορικὴν σχολήν ποὺ δὲν παραδέχεται τὴν ὑπαρξὶν οἰκονομικῶν νό-
μων, ἀποδέχεται τὴν ἀναγκαιότητα τῆς διερεῦνησης τῶν οἰκονομικῶν νόμων.
Μεταφέρει ὅμως τὴν ἔρευνά της στὸ ὑποκειμενικόν, ψυχολογικὸν πεδίον.

Ὁ Ἀγγλος Μάρσαλ καὶ ὁ Ἀμερικανὸς Τζᾶν Κλάρκ στέκονται γε-
νικὰ σὲ μιὰ ὑποκειμενικὴ, ψυχολογικὴ σκοπιά, ἀντιγράφουν δέ, σὲ πολλά, τὰ
ἐπιχειρήματα τῆς ἀγοραίας οἰκονομολογίας, περὶ τῶν «τριῶν παραγόντων»
τῆς ἐργασίας ὁδηγῶν, τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς γῆς. Ὁ Τζᾶν Κλάρκ διετύ-
πωσε τὴν θεωρίαν τῆς «ὀριακῆς παραγωγικότητος» ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ μίξι-
ν τῆς παλαιότερης θεωρίας περὶ «παραγωγικότητος τοῦ κεφαλαίου», μὲ τὴν
θεωρίαν περὶ «ὀριακῆς χρησιμότητος» τῆς αὐστριακῆς σχολῆς.

Ἀκολουθεῖ ἡ κριτικὴ παρουσίασις τῆς γερμανικῆς κοινωνιολογικῆς scho-
λῆς (Ἄμмон, Στόλτς μαν, Σπάν). Καὶ μετὰ ἀπ' αὐτήν, εἶναι οἱ θεωρίαι τοῦ
Κένυς καὶ τοῦ Χάνσεν. Τὸ κείμενον προχωρεῖ στοὺς Μπένρσταιν, Κάουτσκι,
Χίλφερντιν, καὶ λοιποὺς ἀναθεωρητικοὺς τῆς μαρξικῆς οἰκονομολογικῆς ντοκ-
τρίνας καὶ καταλήγει μὲ τὶς οἰκονομολογικὰς ἐργασίας τοῦ Λένιν καὶ τοῦ
Στάλιν. Ἀναφέρονται ἰδιαιτέρως οἱ ἐργασίας τοῦ Λένιν ἐπὶ τοῦ ἀγροτικοῦ
ζητήματος, καθὼς καὶ τοῦ Στάλιν «Τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα τοῦ σοσια-
λισμοῦ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ.».

Τὸ τρίτον μέρος τοῦ ἐγχειριδίου τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, ποὺ κατα-
λαμβάνει τὸ μισὸ τοῦ ὅλου ἔργου, (Σελ. 311—632), πραγματεύεται τὰ προ-

βλήματα τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομίας—τὰ μεταβατικά, τὰ καθ'αυτὸ καὶ τὰ τῶν Λαϊκῶν Δημοκρατιῶν ἰδιαίτερα—ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν οἰκονομικῶν νόμων ποὺ κυβεργοῦν τὶς κοινωνίες αὐτές. Ἡ λειτουργικὴ τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκονομικῆς ἐκτίθεται ἐδῶ μὲ μεγάλη σαφήνεια, κατὰ τρόπον ποὺ τὸ φαινομενολογικὸ μέρος νὰ ἀνακύπτει καὶ νὰ καταφαίνεται ἰδιὰ μέσου μιᾶς βαθιᾶς ἀνάλυσης τῶν πραγματικῶν ἐσωτερικῶν σχέσεων τῆς παραγωγῆς καὶ νὰ ἐξηγεῖται ἀπ' αὐτήν. Ὁ μελετητὴς δὲν παρασύρεται ἔτσι μέσα σὲ συγκεχυμένες ἔννοιες τῶν φαινομένων, ποὺ θὰ ἦταν ἐνδεχόμενον ἢ καὶ φυσικὸ νὰ τοῦ γεννηθοῦν, λόγῳ τῆς ἐξωτερικῆς ὁμοιότητος τῶν φαινομένων αὐτῶν—ἀξία, ἐμπόρευμα, χρῆμα κλπ.—ποὺ τὰ συναντᾷ καὶ μέσα στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα οἰκονομίας.

Στὴ σελίδα 402 κεφάλαιον XXIII καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον : «Βασικοὶ οἰκονομικοὶ νόμοι τοῦ σοσιαλισμοῦ» ἀναφέρεται :

«Ὁ χαρακτῆρας τῶν οἰκονομικῶν νόμων στὸ
»σοσιαλισμὸ.

» Κατὰ συνέπειαν ἀντικατάστασις τῶν παλιῶν ἀστικῶν παραγωγικῶν
»σχέσεων ἀπὸ σοσιαλιστικῆς, παραγωγικῆς σχέσεις, οἱ οἰκονομικοὶ νόμοι
» τοῦ καπιταλισμοῦ, ποὺ ἐκφράζουν σχέσεις ἐκμεταλλεύσεως, ἀνθρώπου
» ἀπὸ ἄνθρωπον, χάνουν τὴν ἀξίαν τους. Φεύγουν ἀπὸ τὴ σκηνὴ οἱ νόμοι
» τῆς ὑπεραξίας καὶ τοῦ καπιταλιστικοῦ κέρδους ποὺ εἶναι θεμελιακοὶ νό-
» μοι τοῦ νεωτέρου καπιταλισμοῦ. Παύει ἀπὸ τοῦ νὰ ἰδρᾷ ὁ γενικὸς νόμος
» τῆς καπιταλιστικῆς συσσώρευσης, ὁ νόμος τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῆς πα-
» ραγωγικῆς ἀναρχίας καὶ ἄλλοι. Πέφτουν οἱ κατηγορίαι ποὺ ἐκφράζουν
» καπιταλιστικὰς σχέσεις, ὅπως : Κεφάλαιον, ὑπεραξία, κεφαλαιουχικὸ
» κέρδος, τιμὴ παραγωγῆς, μισθωτὴ ἐργασία, ἀξία ἐργατικῆς δυνάμεως
» κ.λ.π.».

.. «Μὲ τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν σοσιαλιστικῶν σχέσεων πα-
» ραγωγῆς στὴ βάσιν νέων οἰκονομικῶν συνθηκῶν, ἀναφαίνονται καὶ ἀρχί-
» ζουν νὰ ὁροῦν νέοι οἰκονομικοὶ νόμοι, ὅπως ὁ βασικὸς οἰκονομικὸς νόμος
» τοῦ σοσιαλισμοῦ, ποὺ εἶναι ὁ νόμος τῆς συμμετρικῆς ἐξέλιξης τῆς λαϊ-
» κῆς οἰκονομίας, ὁ νόμος τῆς αποφασιστικῆς ὕψωσης, τῆς παραγωγικότη-
» τος τῆς ἐργασίας, ὁ νόμος τοῦ καταμερισμοῦ κατὰ ἐργασία καὶ ἄλλοι.

» Ἐφ' ὅσον στὸ σοσιαλισμὸ διατηρεῖται ἐμπορευματικὴ παραγωγή
» ὁ νόμος τῆς ἀξίας ἐπιδρᾷ πάνω στὴ σοσιαλιστικὴ οἰκονομικὴ καὶ ὑπάρ-
» χουν κατηγορίαι ποὺ συνδέονται μ' αὐτήν. Ἀπὸ τίς παλαιάς, ὥστόσο,
» κατηγορίαι μένει, κατὰ κύριον λόγον, ἡ μορφή, ἐνῶ τὸ περιεχόμενό τους
» ἔχει ριζικὰ ἀλλάξει. Τὸ παλαιὸ δὲν καταργεῖται ὁρθῶς—κοφτά. Ἀλλά-
» ζει ὅμως τὴ φύσιν τοῦ προσαρμοζόμενου στὸ νέο καὶ διατηρῶντας τὴν
» μορφή μόνον. Τὸ νέο πάλιν, ὅχι μόνον ἐξαφανίζει τὸ παλαιόν, ἀλλὰ εἰς-

»-χωρεῖ στὸ παλαιό, μεταβάλλοντας τὴ φύσιν καὶ τὴ λειτουργία του. Χρη-
 »σιμοποιεῖ δὲ γι' αὐτὸ τὴν παλαιὰ μορφή, γιὰ νὰ ἀναπτύξει καὶ νὰ δυνα-
 »μώσει τὸ νέο. Οἱ νέες οἰκονομικὲς συνθῆκες ποὺ ἀνακύψανε σὰν ἀποτέ-
 »λεσμα τῆς νίκης τοῦ σοσιαλισμοῦ, μεταβάλλουν τὸ χαρακτῆρα τῆς ἐμπο-
 »ρευματικῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἐμπορευματικῆς κυκλοφορίας καὶ πε-
 »ριορίζουν τὴ σφαῖρα τῆς δράσεώς τους. Ἡ ἐμπορευματικὴ παραγωγή
 »καὶ ἡ ἐμπορευματικὴ κυκλοφορία ὑπάρχουν στὸ σοσιαλισμό, χωρὶς κα-
 »πιταλιστές. Καὶ ὑπηρετοῦν τὴ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία. Ἡ σφαῖρα δρά-
 »σεως τοῦ νόμου τῆς ἀξίας ἔχει αὐστηρὰ περιορισμένα πλαίσια. Τὸ
 »χρῆμα, τὸ ἐμπόριο, οἱ Τράπεζες, χρησιμοποιοῦνται ὡς ὄργανα σοσιαλι-
 »στικῆς ἀνοικοδόμησις».

« Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ σοσιαλιστικοῦ τρόπου παραγωγῆς ὑποτάσσεται
 »ἐπίσης σὲ οἰκονομικοὺς νόμους, ποὺ εἶναι κοινοὶ γιὰ ὅλους τοὺς σχηματι-
 »μούς, ὅπως π. χ. ὁ νόμος τῆς ὑποχρεωτικῆς ἀντιστοιχίας παραγωγικῶν
 »σχέσεων καὶ χαρακτῆρα παραγωγικῶν δυνάμεων.

« Οἱ οἰκονομικοὶ νόμοι τοῦ σοσιαλισμοῦ ἐκφράζουν σχέσεις συντροφ-
 »κῆς συνεργασίας καὶ ἀμοιβαίας βοηθείας τῶν ἐλευθέρων ἀπὸ κάθε ἐκ-
 »μετάλλευσις ἐργαζομένων, τὴν ἴδια στιγμή ποὺ οἱ νόμοι τοῦ καπιταλι-
 »σμοῦ ἐκφράζουν τὴν ὁλοῦν καὶ μεγαλύτερη ἐκμετάλλευσις τῆς ἐργασίας
 »ἀπὸ τὸ κεφάλαιο. Ἡ ἐπίδρασις τῶν οἰκονομικῶν νόμων τοῦ σοσιαλισμοῦ
 »ὁδηγεῖ στὴν ὁλοῦν καὶ πρὸ μεγάλη ἐνδυνάμωσις τῆς ἐνότητος τῆς σοσια-
 »λιστικῆς κοινωνίας, στὴν ἀνθῆσις τῆς οἰκονομίας της, στὴν ἀνάπτυξιν τῆς
 »εὐημερίας. Καὶ δημιουργεῖ συνθῆκες γιὰ τὴ βαθμιαία μετάδασιν στὸν
 »κομμουνισμό, τὴ στιγμή ὅπου, ἡ ἐπίδρασις τῶν οἰκονομικῶν νόμων τῆς
 »ἀστικῆς κοινωνίας προσδιορίζει μιὰ ὁλοῦν καὶ μεγαλύτερη ὄξυνσιν τῶν
 »ταξικῶν ἀνταγωνισμῶν».

« Οἱ οἰκονομικοὶ νόμοι τοῦ σοσιαλισμοῦ ἐμφανίζονται καὶ ἐπενε-
 »ροῦν, ἀπαράλλακτα ὅπως καὶ οἱ νόμοι τοῦ ὁποιοῦδήποτε ἄλλου συστή-
 »ματος παραγωγῆς, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέλησιν τῶν ἀνθρώπων. Ἐχουν δη-
 »λαδὴ ἀντικειμενικὸ χαρακτῆρα. Δὲν μπορεῖ νὰ δημιουργηθοῦν, νὰ δια-
 »μορφωθοῦν, νὰ μεταμορφωθοῦν ἢ νὰ ἀλλαγοῦν μὲ τὴ θέλησιν τῶν ἀνθρώ-
 »πων».

« Ἡ ἄρνησις τοῦ ἀντικειμενικοῦ χαρακτῆρα τῶν οἰκονομικῶν νόμων
 »τοῦ σοσιαλισμοῦ θὰ ἐσήμαινε τὴν ἐξαφάνισιν τῆς II. Οἰκονομίας τοῦ σο-
 »σιαλισμοῦ ὡς ἐπιστήμης. Θὰ στεροῦσε τὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία τῆς δυ-
 »νατότητος νὰ προβλέψει τὴν πορεία τῶν συμβάντων στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ
 »τῆς χώρας καὶ νὰ διακατανόησιν, ἔστω καὶ τὴν πρὸ στοιχειώδη οἰκονο-
 »μικὴ διεύθυνσιν».

« Ὁ ἀντικειμενικὸς χαρακτήρας τῶν οἰκονομικῶν νόμων τοῦ σοσιαλισμοῦ δὲν σημαίνει διόλου πὼς (οἱ νόμοι αὐτοὶ) ἐπενεργοῦν σὰν στοιχειακὴ δύναμις, κυρίαρχη, πάνω στοὺς ἀνθρώπους. Καὶ πὼς δῆθεν οἱ ἀνθρώποι στέκονται ἀνίσχυροὶ ἐμπρὸς στοὺς οἰκονομικοὺς νόμους. Μιὰ τέτοια φετιχιστικοποίησι τῶν οἰκονομικῶν νόμων ὁδηγεῖ ἀναπότρεπτα στὴν ἄποψι τοῦ αὐθόρμητου καὶ τοῦ στοιχειακοῦ, ὡς πρὸς τὴν σοσιαλιστικὴ ἀνοικοδόμησι. Εἶναι βασικὰ ἐχθρική πρὸς τὸν μαρξισμό, λενινισμό. Ὑπὸ τὶς συνθήκες τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ μὲ δεδομένη τὴν ἀντικατάστασι τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας στὰ μέσα παραγωγῆς, ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἰδιοκτησία, ἡ δυνατότητα (ποὺ ἔχει) ἡ κοινωνία νὰ γνωρίσει καὶ νὰ ἐκμεταλλευθεῖ τοὺς νόμους τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης, αὐξάνει σὲ μεγάλον βαθμό».

Περνοῦμε τέλος στὸ κεφάλαιο XXXI (σελ. 440) τοῦ ἐγχειριδίου ποὺ φέρει τὸν τίτλο : « Ἡ ἐμπορευματικὴ παραγωγή, ὁ νόμος τῆς ἀξίας καὶ τὸ χρῆμα στὸ σοσιαλισμό ».

« Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐμπορευματικῆς παραγωγῆς στὸ σοσιαλισμὸ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ὑπαρξὶ δύο βασικῶν μορφῶν σοσιαλιστικῆς παραγωγῆς — τῆς κρατικῆς μορφῆς καὶ τῆς κολλεκτιβιστικῆς (κολχόζ). Στὶς κρατικὰς ἐπιχειρήσεις τὰ μέσα παραγωγῆς καὶ ἡ παραγωγή ἀποτελοῦν παλαιαὶ ἰδιοκτησία. Στὰ κολχόζ, τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς (ἄροτριῶντα καὶ παραγωγικὰ ζῶα, ἀγροτικὲς κατοικίαι, ἀγροτικὸ νοικοκυριὸ κλπ.) καθὼς καὶ ἡ παραγωγή τῶν κολχόζ ἀποτελεῖ ὁμαδικὴ συνεταιριστικὴ κολλεκτιβιστικὴ ἰδιοκτησία. Τὰ βασικὰ καὶ ἀποφασιστικὰ μέσα τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομικῆς παραγωγῆς (ὥπως ἡ γῆ ἢ τὰ γεωργικὰ μηχανήματα) εἶναι κρατικὴ ἰδιοκτησία. Ἐφόσον ἡ παραγωγή τῶν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων ἀνήκει στὸ σοσιαλιστικὸ κράτος καὶ ἡ παραγωγή τῶν κολχόζ ἀνήκει στὰ κολχόζ, ἡ μορφή οἰκονομικῶν σχέσεων διὰ μέσου ἀγορῶν καὶ πωλήσεων μεταξὺ βιομηχανίας καὶ γεωργίας, εἶναι ἀπαραίτητη. Ὅπως σὲ κάθε πώλησι καὶ ἀγορά, ὁ κάτοχος τοῦ ἐμπορεύματος χάνει τὸ δικαίωμα ἰδιοκτησίας πάνω σ' αὐτό. Καὶ ἰδιοκτήτης γίνεται τώρα ὁ ἀγοραστής. Ὁ Λένιν ὑπέδειξε πὼς ἡ ἀνταλλαγή προϊόντων τῆς μεγάλης (σοσιαλιστικοποιημένης) βιομηχανίας μὲ χωρικὰ προϊόντα, ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὅτι δηλαδή ἡ ἀνταλλαγή τῶν ἐμπορευμάτων ἀποτελεῖ τὴν ἐξακρίβωσι περὶ τοῦ ἀν ὅς ἀμοιβαῖες σχέσεις βιομηχανίας καὶ γεωργίας εἶναι σωστές. Ἡ θέσι αὕτη τοῦ Λένιν διατηρεῖ ὅλη τὴν τὴ σημασία γιὰ δλόκληρην τὴν πρώτη φάσι τοῦ κομμουνισμοῦ. Τὸ σοβιετικὸ κράτος προμηθεύεται τρόφιμα γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῶν πόλεων καὶ ὕλεις γιὰ τὴ βιομηχανία, ἀπὸ τὰ κολχόζ, κατὰ κύριον λόγον,

» καὶ τοὺς ἐργαζομένους σ' αὐτά, ὑπὸ τύπο προμηθειῶν ἢ ἀγορῶν. Τὰ
 » κολχόζ, πάλι καὶ οἱ ἐργαζόμενοι σ' αὐτά, μποροῦν—μέ τῇ σειρά τους—
 » νὰ ἀποκτήσουν τὰ χρηματικὰ μέσα ποὺ τοὺς εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ νὰ
 » προμηθευθοῦν τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας, πωλῶντας στὸ κράτος,
 » στοὺς συνεταιρισμοὺς καὶ στὴν ἀγορὰ τῶν κολχόζ καὶ μόνο τῇ δικῇ τους
 » παραγωγῇ ἐμπορευμάτων».

« Κατὰ τὸν τρόπο αὐτό, τὰ προϊόντα τῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας ποὺ
 » ἐκχωροῦνται ἀπὸ τὸν τομέα τῶν κολχόζ, στὸ κράτος καὶ στοὺς συνεται-
 » ρισμοὺς, ὑπὸ τύπο προμηθειῶν ἢ ἀγορῶν, καθὼς καὶ τὰ ἀγροτικὰ προῖ-
 » όντα ποὺ πωλοῦνται στὶς ἀγορὲς τῶν ἰδίων τῶν κολχόζ, ἐμφανίζονται
 » σὰν ἐμπορεύματα. Ἐμπορεύματα εἶναι ἐπίσης καὶ τὰ βιομηχανικὰ προῖ-
 » όντα, κατὰ κύριο λόγο τὰ εἶδη ἀτομικῆς κατανάλωσης, ποὺ παράγονται
 » ἀπὸ τὶς κρατικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ ἀγοράζονται ἀπὸ τὰ κολχόζ καὶ τοὺς
 » ἐργαζομένους σ' αὐτά. Ἐν τῷ μέτρῳ ποὺ τὰ ἀντικείμενα ἀτομικῆς κα-
 » τανάλωσης εἶναι ἐμπορεύματα, προσφέρονται καὶ στὸν πληθυσμὸ τῶν πρ-
 » λεων μέσῳ ἀγοραπωλησίας. Ἡ ἐμπορευματικὴ παραγωγὴ στὸ σοσιαλι-
 » σμὸ δὲν εἶναι κοινὴ ἐμπορευματικὴ παραγωγὴ. Ἀντιπροσωπεύει μιὰ
 » ἐμπορευματικὴ παραγωγὴ, ἰδιαίτερου εἶδους. Εἶναι ἐμπορευματικὴ παρα-
 » γωγὴ χωρὶς ἀτομικὴ ἰδιοκτησίαν στὰ μέσα παραγωγῆς, χωρὶς καπιταλι-
 » στές. Διεξάγεται δὲ κατὰ βάσιν, ἀνάμεσα σὲ ἐνοποιημένους (τομεῖς), σο-
 » σιαλιστικῆς παραγωγῆς—κράτος, κολχόζ, συνεταιρισμοί. Χάρις στὶς
 » ἀποφασιστικὰς αὐτὰς οἰκονομικὰς συνθήκας, ὅπως εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἰδιο-
 » κτησίαν στὰ μέσα παραγωγῆς ἢ ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ συστήματος μισθωτῆς
 » ἐργασίας, ἡ ἐμπορευματικὴ παραγωγὴ εἶναι, στὸ σοσιαλισμὸ τοποθετη-
 » μένη μέσα σὲ ὠρισμένα πλαίσια. Γιὰ τὸ λόγο δὲ αὐτὸν δὲν μπορεῖ νὰ με-
 » τατραπεῖ σὲ καπιταλιστικὴ παραγωγὴ, ἀλλὰ ἐξυπηρετεῖ τὴν σοσιαλι-
 » στικὴ κοινωνία».

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἰδιοτύπων καὶ ἰδιαιτέρων συνθηκῶν μεταδόσεως
 τῆς οἰκονομίας στὶς λεγόμενες λαϊκὰς δημοκρατίες ἰδιαίτερα δὲ στὴν Κίνα,
 τὸ σοβιετικὸ ἐγχειρίδιον II. Οἰκονομίας καταλήγει σὲ μερικὰ γενικὰ συμπερά-
 σματα, ὅπως τὸ ἀκόλουθο :

« Ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία ἐξελίσσεται ἀπὸ τὶς κατώτερες μορφὰς
 » ὑπάρξεως, στὶς ἀνώτερες. Καθένας ἀπὸ τοὺς τρόπους παραγωγῆς ἀντι-
 » προσωπεύει μιὰ ὠρισμένη βαθμίδα στὴν κίνησιν τῆς κοινωνίας πρὸς τὴν
 » πρόοδον, στὴν ἐξέλιξιν τῶν παραγωγικῶν τῆς μέσων καὶ τῶν παραγωγι-
 » κῶν τῆς σχέσεων».